

Ilus ja inetu, sünnis ja sündsusetu keha

Välimus on inimese visiitkaart ja „iludus on võim!“, deklareerisid 1930. aastate ajalehereklaamid. Arusaam sellest, milline keha on ilus, on olnud väga erinev olenevalt kohast ja ajastust. Ka ühel maal võivad kõrvuti eksisteerida erinevad esteetilised kaanonid. See, mida kultuur peab kehas ilusaks ja meeldivaks, peegeldab domineerivaid esteetilisi arusaamu ja maailmavaadet. Iluideaalid toimivad ühiskonnas piirimärkidena, eraldades inimesi ja rühmi üksteisest. Samas annavad erinevad kaunistamistehnikad inimestele võimaluse oma välimust muuta ja lihtsustada mingisse gruppi kuulumist. Iluideaalid survestavad indiviidi, aga pakuvad ka võimalusi ennast luua.

131

Kõige tavalisemaks keha kaunistamise ja kujundamise vahendiks on rõivad. Riietus ja aksessuaarid võivad tuua esile ja rõhutada teatud kehaosi ning varjata teisi, peita puudusi, anda kehale lausa uue kuju. Näiteks korseti abiga said naised sipelgapiha ja esilekerkiva büsti – kuigi vahel tervise hinnaga; turnüür rõhutas taguotsa. Talutüdrukute peene piha tõi esile ümber keskkohta seotud vöö, naiste juures peeti kenaks vöö alt veidi pungitavat kõhtu. Hästi avara sääreosaga villased sukad ning sääрте ümber mähitud riideribad või sukasääre sisse topitud takud andsid talunaiste jalgadele ilusaks peetud jämedust.

Iluarusaamade ja moe kõrval mõjutavad riietumist ka kehtivad sündsus- ja moraalnormid. Rõivad kaitsevad keha mitte ainult loodusjõudude eest, vaid varjavad ka kaasinimeste, ning mis eriti oluline, vastassoo esindajate pilkude eest. Tähtis on olla piisavalt riietatud, kuigi arusaam küllaldasest riietusest on varieerunud. Keha liigne paljastamine on väljakutse heade kommete ja moraali suhtes. Näiteks 19. sajandil lõpul ei olnud daamil sobilik kübara ja kinnasteta kodunt välja minna, tema pika seeliku alt vilksatas ehk vaid juhtumisi pahkluu. Keha vormival korsetil oli ka moraalne tähendus – kinninööritus näitas naise moraalset kindlust ja kombekust ning korsetist loobumine oli enda käestlaskmise märgiks. Lihtrahva riietusnormid olid vabamad, eriti tööolukorras. Moraalset hukkamõistu kutsusid esile ka rõivad, aksessuaarid

132

Paruness Constance Alexandra Natalie von Ungern-Sternberg turnüüriga kleidis, u 1870. Rahvusarhiiv. RA, EAA.1674.3.1171.2.

Korsett, ostetud 1905, kantud „kirikus ja pidu peal, tööd ei saanud sellega teha“. Eesti Rahva Muuseum. ERM A 578:245, Sindi.

Eestis peeti naistel ilusaks jämedaid sääri. Naiste sukad. Paistu kihelkond, 19. sajand. Eesti Rahva Muuseum. ERM 5793.

1920. aastate moodne näomassaažirull Punktroller. Eesti Rahva Muuseum.

või moed, mida seostati tavaliselt vastassooga, näiteks püksid naiste jalas, naiste liiga lühikesed või meeste liiga pikad juuksed.

1920. aastateks muutus meeste ja naiste kehaideaal oluliselt. Naistel asendus korseti abil saavutatud liivakellakuju saledama noorusliku figuuriga. Uus „loomulik“ vorm rõhutas sirgeid jooni ja sihvakat kehakuju, mis paraku ei sobinud kokku suurte rindadega. Nii tuli neid moeideaalile vastamiseks varjata vähendavate rinnahoidjate abil, kuni kumerused järgmisel kümnendil taas moodi tulid.

Korsetti pidi asendama „lihaskorsett“, mille vormis naine ise. 1920. ja 1930. aastatel julgustati Eesti naisi mõõdukalt treenima, rõhutades nende isiklikku vastutust oma keha eest. Kehakultuuri ja kehatehnikate kaudu võis ka vähem ilus inimene omandada veetlevuse. Tuli hoolitseda muskulatuuri eest, omandada hea rüht ja ilus kõnnak, edendades samas laste kandmiseks hädavajalikku üldist tervist. Naisi veendi, et tugeva tahtega võib kehaga imet teha, aga seejuures tuli säilitada naiselikkus.

1920. aastail hakkasid naised rohkem keha paljastama. Sedamööda, kuidas kleidiserv kerkis, muutusid naiste jalad üha enam teiste inimeste, eelkõige meeste imetluse, aga ka kriitika objektiks. Ilus jalg ei tohtinud olla liiga paks ega peenike, ajalehest võis leida täiusliku jala proportsioone ning täpseid mõõtegi. Sõdadevahelise aja supelrannas eksponeeriti ilusat keha ja testiti lubatavuse piire. Naiste supelriided muutusid napimaks ja paljastasid kandja jalad, selja, dekoltee ning lõpuks ka kõhu, jättes vähe võimalusi keha vajaka jäämisi varjata. Sportimisel ja rannas hakkasid naised kandma ka pikki pükse, mida mujal aktsepteeriti laiemalt alles 1960. aastail.

19. sajandil oli heal järjel lugupeetud mees pigem tüse. Lihaselisem kehaideaal hakkas esile kerkima sajandi lõpupoole. Moderniseerivas ühiskonnas süvenes mure meeste „ületsiviliseerimise“ ja kehalise mandumise pärast ning kehakultuuris nähti sellele täiuslikku vastumürki. Kehalised harjutused pidid aitama istuvast eluviisist ja moodsa elu ebatervislikest tingimustest tulenevate pahede nagu nõrkus, väsimus ja neurasteenia vastu.

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algupoolel olid väga populaarsed rammumeeste – aga ka üksikute rammunaiste – esinemised laatadel ja tsirkuses. Silmapaistvate, legendi staatuse omandanud jõumeeste nagu Georg Hackenschmidt, Georg Lurich, Aleksander Aberg kõrval oli Eestis sadu kohalikke kuulsusi. Tollastes jõumeestes võib näha hilisemete kulturistide eelkäijaid. Nõukogude Liidus oli atleetvõimlemine ebasoosingus või lausa keelatud – kulturism ja kommunism ei sobinud hästi kokku, nii oli see aastaid poolsalajane harrastus. Erakordselt muskulisest kehast ei saanud siiski üldtunnustatud meheideaali. Heaolu kasvades ja rasvavastase propaganda tugevnedes hakkasid paljud mehedki tegelema hoopis salenemisega.

134

Ed. Hansumi firma elektrilokiaparaat, 1930. aastad.
Eesti Rahva Muuseum. ERM A 712:26.

Karla Kruusalu (1922–2008) habemeajamistarbed. Karla ajas habet enne saunaminekut köögilaua taga. Ta kasutas kogu oma elu žiletti ja ajas habet selle peegli ees, tehes topsikeses seebist vahtu. Pintsleid tuli aeg-ajalt vahetada. Karlale kingiti küll elektriline habemeajamisaparaat, kuid see ei meeldinud talle ning ta andis selle väimehele. Eesti Rahva Muuseum. ERM A 1056:3–5.

Eesti elukutselise raskejõustiklase Maria Loorbergi (1881–1922), esinejanimega Loors, reklaamplakat. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum. ESM Fp 37:112 A 67.

Eestlaste esivanemad hindasid loomulikku ilu, mida rõhutati käepäraste vahenditega. Maarahvas suhtus näo värvimisse halvasti veel 20. sajandi alguseski. 1920. aastail, pärast inimeste vaimu ja kehasid laastanud suurt sõda hakati eriti hindama noorust. Nooruslikus ja meeldivas näos nähti õne võtit – nii ametialase kui ka romantilise edu saavutamise olulist eeldust. Kosmeetikatooted muutusid laiemalt kättesaadavaks ja aktsepteeritavaks, üha rohkem rõhutati, et looduse poolt antu ei ole piisav. Ajalehtede ilurubriikides innustati lugejat, et kaasaegsete kosmeetikavahendite abil võib naine näha välja nagu tema täiskasvanud tütar.

19. sajandil ilusaks peetud piimvalge jume asemel hakati nüüd hindama päevitunud välimust. Kosmeetikafirmad hakkasid 1920.–30. aastail pleegitavate vahendite asemel reklaamima kreeme, mis pidid aitama saavutada kaunist pruuni nahka. 1930. aastatest alates soovitati ajakirjades rohkem ka meeste ilutooteid, ennekõike küll habemeajamiskreeme ja juuksehooldusvahendeid. Siiski on alles viimastel kümnenditel muutunud meeste argine näo- ja keha- hooldus tavapäraseks.

Kehakarvadesse on suhtutud mitmeti. Osa karvu nagu juuksed, kulmud, ripsmed ja habe on aktsepteeritud, neid kasvatatakse ja kujundatakse. Samas on ka soovimatuid karvu – kubeme- ja kaenla-, käe- ja jala-, aga ka silmatorkavad nina- ja kõrvakarvad, mille vastu võideldakse. Omaette teema on „vale karvasus“, mille puhul kasvavad naistel karvad meestele iseloomulikuks peetud piirkondades. Vale karvasust on seostatud nii hügieeni ja moraali kui isegi inimese intellektuaalse võimekusega. Paljud naised peavad survet näo- või jalakarvu eemaldada rumalaks sotsiaalseks normiks, kuid ometi järgivad seda rangelt, arvates, et selle eiramine seab ohtu nende maine. Seevastu võib näiteks meeste probleeme tekitada hoopis vähene karvasus.

Läänelikus kultuuris on tätoveeritud keha peetud kaua aega provokatiivseks. Seda on nähtud kui osa võõrkultuurist, kahtlast kriminaalset kuuluvusmärki, meremeeste või sõdurite tähistajat, alternatiivsete subkultuuride identiteedi- sümbolit. 20. sajandi jooksul on tätoveering kehamuutmistehnikana teinud läbi muutuse häbimärgist täiesti normaalseks kehakaunistamisviisiks. Tänapäeval võimaldab tehnika areng olemasolevaid pilte üle teha või soovi korral eemaldada. „Igavesti rikutud nahk“ on jäänud möödanikku.

Inimese lõhn on midagi talle ainuomast, intiimset ja isiklikku. See on kui nähtamatu, samas siiski ääretult oluline kehaosa. Keha lõhn võib olla vaevalt tajutav või lämmatav, võrgutav või eemaletõukav. Lääne inimeste arusaamad, mis on „hea“ lõhn, on aja jooksul drastiliselt muutunud. Lõhn ei ole pelgalt sensoorne tajutav (st isiklik tunne), see on ka sotsiaalne ja kultuuriline nähtus, mis areneb koos moe, stiilide ja standarditega. 20. sajandi algul olid lavendlivesi ja õrnad odekolonnid pea ainsad lõhnatooted, mida enamik naisi oli nõus

Tartu sporditegelased vennad Palmid, 1911. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum. ESM F 20:325 C 21.

Eesti Spordiseltsi Kalev naisvõimlejad, 1933/34. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum. ESM F 26:79 album.

Suplejad Piritall 1920. aastail. Foto Karl Akel. Eesti Ajaloomuuseum. AM 12854:226 F 5496:226. Pärast Esimest maailmasõda rajati Eesti mitmeid ühisrandu, kus naised ja mehed koos aega veetsid. Moodne rannakultuur kutsus esile ka kriitikat, näiteks kunstnik Ants Laikmaa kommenteeris: „Olles aastate kaupa välismaal elanud ja ka sealsetele supelrandadele vaadanud, ei ole ma kuskil niisugust kirjut [---] „kihelemist“ supelrannal näinud kui just meie Piritall vahel vastikult silma torkab: kõik need iluta, hooletud istumised, pikutamised ja aelemised, üksteist (noormehed neide) venitamised ja vedamised mööda liivast randa otse jalutaja rahva vahel, üksteise taga ajamised ja kätte saades paljale ihule patsutamised, käsi- ja jalgupidi naissugu õhus keerutamised jne, ei kuulu mitte avalikule supelrannale, nagu Piritalle kohane“ (Päevaleht, 14.8.1929).

Areng.

- 1) Vanasti oli juba väliselt kerge mees- ja naissoo vahel vahet teha.
 - 2) Siis aga hakkasid naised võtma meeste kombeid üle. Kõigepealt löid suitsu näkku ...
 - 3) ... siis ajasid meeste püksid jalgu.
 - 4) Ja tulevikus kujuneb olukord niisuguseks, et kui tahetakse ka mees- ja naissoo vahel vahet teha, siis ei jää meestel muud üle kui seelik selga tõmmata.
- Karikatuur ajalehes Tallinna Post, 18. august 1939.

140

Tätöveeritud vang Tallinna Keskvanglas, 1992.
Rahvusarhiiv. EFA.204.o.262514.

Odekoloniautomaat, 1958. Automaat oli kasutusel Tartu Riikliku Ülikooli majandusteaduskonnas. Tartu Ülikooli muuseum. ÜAM 1740:1Aj.

kasutama. Nüüdisaegne ühiskond on suures osas „desodoreeritud“, võimust on võtnud kunstlikud lõhnad. Veel lähiminevikus oli sageli lõhna järgi võimalik teha vahet nõukogude inimesel ja lääne turistil. Nüüdseks ei ole higihaisul viisakas seltskonnas kohta, see on aktsepteeritav vaid teatud olukordades.

Tänapäeval on inimesed pidevalt mures oma välimuse ja vormisoleku pärast, trenn ja dieedipidamine on argielu oluline osa. Meid ümbritsev sotsiaalne ruum on küllastunud ideaalse keha kujutistest ja seda saavutada aitavate kaupade ja teenuste reklaamidest. Teisalt on viimastel kümnenditel hoogustunud kehapositiivsuse liikumine, mis rõhutab kõigi inimeste õigust oma keha väärtustada sõltumata sellest, milline see on. Demokraatlikus ühiskonnas peetakse oluliseks, et domineerivale kehaideaalile mitte vastavaid või puudega inimesi ei tohiks häbimärgistada ega tõrjuda.